

Taller del vitrall

Camp d'Aprenentatge de la
ciutat de Tarragona

M. Joana Virgili i Gasol

Camp d'Aprenentatge de la ciutat de Tarragona
M. Joana Virgili i Gasol

TALLER DEL VITRALL

Justificació del taller del vitrall

Aquest taller té per objectiu principal ensenyar a valorar els vitralls tècnica i artísticament, a més de considerar-los com a elements decoratius, funcionals o iconogràfics i com a font i transmissió de cultura.

Intentar que un noi/a passi de ser aprenent a mestre de vidrieres en tres hores, és pràcticament impossible quan és un ofici que comporta anys d'aprenentatge. Per aquest motiu hem pautat molt el material i hem donat prioritat a uns determinats aspectes en detriment dels altres. La finalitat del taller no és la d'arribar a aprendre a la perfecció la tècnica de les vidrieres sinó aproximar el llenguatge plàstic, la manera de viure, ideologia i creences d'una època, com pot ser la medieval, a la sensibilitat de l'alumne.

Nivells als quals s'adreça

L'activitat cobreix l'etapa d'Ensenyament Secundari Obligatori, i Batxillerat. S'estableixen tres propostes ben diferenciades, per tal d'adaptar les activitats i continguts al: Primer Cicle d'ESO, Segon Cicle d'ESO i Batxillerat.

Els materials elaborats per als diferents nivells i la metodologia emprada en els treballs dirigits als alumnes, s'adapten als grups als quals van dirigits i es considera en tot moment el seu *status* psicopedagògic d'aprenentatge així com l'adaptació al seu currículum escolar.

Procés de treball

La finalitat de la proposta didàctica és que els alumnes, en acabar l'activitat, que comporta unes 3 h de treball, puguin respondre a:

- Per què es fan?
- Des de quan?
- Quin és el procés de realització?

Per donar resposta a aquestes preguntes convé dividir el procés en tres fases que resoldrem amb diferents mètodes procedimentals.

Primera fase: Per què es fa?

Establint un diàleg de preguntes i respostes guiades, intentarem que els alumnes citin un bon nombre d'objectes de vidre que fem servir en l'actualitat i com aquest és present en la nostra vida quotidiana. Procurarem, aprofitant el diàleg guiat, que descobreixin la necessitat de tancar les finestres dels edificis sense que això impedeixi el pas de la llum.

Els farem adonar que amb una visió freda, però real, una vidriera és un conjunt de peces de diferent grandària, pintades o no, que col·locades amb un cert ordre es munten amb plom i serveixen per tancar el forat d'un finestral. Alhora potenciarem que s'adonin que les variacions cromàtiques constants que produeix el

moviment del sol, pot endinsar-nos a una visió més poètica i convertir, o no, aquest trencadís vítric, capaç d'esmicolar la llum en **art**.

Segona fase: Des de quan es fa?

Mitjançant l'ajut d'un fris cronològic i diferents làmines que reproduïen peces adients, ens anirem a l'antic egipci, on es localitzen nombrosos recipients, realitzats amb vidre bufat o emmotllat, i que servien per a contenir líquids, pomades, perfums..., fins arribar al segle XX perquè s'adonin que el vitrall no és un art que s'ha perdut sinó que perdura. Tanmateix, remarcarem les poques mostres de vidre pla de finestra conservades d'abans de Crist, tot i que sabem que a l'època romana devien ser importants, segons deduïm d'una cita de Ciceró: "*A casa d'un home ric no hi pot faltar vidre a les finestres*". Al MNAT se'n serveixen petits fragments que ens permet conèixer la textura, però continua la incògnita de com s'emmarcava.

Tot seguit ens centrarem en l'època medieval i mostrarem els components de la pasta vítria, i com els elements sòlids, per la màgia del foc, es converteix en un material bell, capaç de jugar amb el sol i produir veritables esquinzalls de llum.

Prepararem una ampla col·lecció de vidres: color, ciba, manxó, placat, opac, amb impureses, tornassolats.. i els explicarem, alhora que els hi demanarem que els observin i els toquin, a fi que s'adonin que no són iguals.

Establirem un procés cronològic des del s. IX en el qual mostrarem les fases que, normalment, es succeïen des de que s'acabava un edifici fins a la col·locació de vitralls de colors. A fi de donar-ne unes imatges visuals que en facilitin la comprensió, hem reproduït un finestral, amb llum interior, i quatre frontals intercanviables que ens ensenyen visualment el procés:

Primer es tapaven les amb roba encerada, ja que solucionava l'obertura i no representava una despesa considerable, però el precari del material feia necessària la seva substitució per plaques d'alabastre més resistents però no massa vistoses. Tan bon punt com l'economia ho permetia es retirava l'alabastre i s'hi col·locaven vidrieres realitzades amb petits trossos de vidres, de ciba, de manxó, de colors, placats i emplomats..

Però, a començament del s. XII, l'estricta regla de sant Bernat prohibeix els vitralls de colors en les seves esglésies perquè el joc del sol en els vidres, podia distreure als monjos de l'oració, tot i que la seva opinió dels vitralls era sublima: *Com la llum travessa el vidre sense escardar-lo quan entra i sense trencar-lo quan surt, així el Verb de Déu penetrà a l'habitable de la Verge i sortí del seu sí intacte.*

Localitzem, per tant, vitralls monocroms amb variats i complicats motius geomètrics, tot i que la seva simplicitat cromàtica, no impedeix la seva bellesa. Pocs anys més tard, es produeix una relaxació de l'ordre i retornen els vitralls de colors en els cenobis cistercencs. Una bella i única mostra d'aquesta dualitat, la trobem en l'església major de Santes Creus, deguda a la iniciativa – possiblement influenciada per la bellesa dels de la Sainte Chapelle- de la reina Blanca d'Anjou, en escollir-lo com a sepultura.

Tercera fase: Quin és el procés de realització?

Intentarem que els alumnes, en grups de dos o tres, segueixin el procés real de l'elaboració d'un vitrall, fins on ens sigui possible i la resta ho substituïrem amb simulacions.

- 1.- Prepararem una àmplia col·lecció de materials per treballar diferents aspectes de la vidriera: dibuixos, figures, fragments i reproduccions de vidrieres de diferents períodes: geomètriques, figuratives, miniaturis-tes..
- 2.- Observaran i analitzaran d'un tros de vidre: color, textura, impureses, transparència, uniformitat en superfície, possible mètode de fabricació (bufat o no), senyal d'ús o d'haver estat

enterrat (tornassolat), estat general (trencat, marques de vitraller..)

- 3.- Dibuixaran en una taula de vitraller "real", protegida amb un paper blanc per no deteriorar-la, una imatge senzilla o un dibuix geomètric de 10 x 10 cm, si és individual, o bé distribuït en quadres de 10 x 10 si són més d'un.
- 4.- Dibuixaran en grisalla, damunt el vidre, aplicant les diferents tècniques: el lavís (les ombres), el trepà, llevada i de picat. Però hauran d'anar en compte perquè la grisalla s'esborra si no es cou al forn.
- 5.- Quan coneguim les diferents tècniques, i vegim que la grisalla no s'adhereix al vidre, el netejarem i el prepararem per a pintar-lo amb d'altres productes. Mentre seca, esperarem fent l'apartat 6.
- 6.- Passarem per alt l'apartat de tallar el vidre, ja que es poden fer mal, i els hi donarem les peces tallades –les primeres sense numerar- i un patró fet de 101 peces aproximadament. Els hi demanarem que composin l'escena, fent encaixar els colors i la grandària, així s'adonaran de la importància de les marques de vitraller que facilitaven en gran manera la composició de la llanceta d'un vitrall que podia estar composta per unes 5000 peces aproximadament.
- 7.- Col·locaran el vidre damunt el dibuix de la taula i hi faran els retocs convenients. El pintaran amb diferents productes: temperes, rotuladors... A mesura que ho vagin fent s'adonaran que no prenen en el vidre i per tant la dificultat que representa dibuixar-hi. Els hi proposarem que ho facin amb laques per vidre.
- 8.- Una vegada experimentat l'anterior i realitzat el seu dibuix, individual o col·lectiu, amb laques per vidre, hi faran, amb retoladors permanents, els retocs o perfils convenients.
- 9.-L'emplomaran, amb vergues de plom i el podran prendre.

El treball no s'acaba quan marxem, sinó que el deixem obert a noves propostes interdisciplinars que poden seguir amb treballs posteriors de:

Treballs de camp. Observació directa dels vitralls de la catedral de Tarragona: localització, semblances i diferències, observació de marques de vitraller...

Treballs interdisciplinars posteriors a l'aula:

Dibuix geomètric segons propostes de models de vitralls cistercencs.

Matemàtiques a partir de treballs percentuals i estadístics: freqüència de colors emprats, càlcul de la moda, de la mitjana...

Física: Estudi de la refracció de la llum, la descomposició..

Química: formulació dels òxids i estudi dels components així com de les reaccions

Llengua: comentari de diferents fragments literaris que han inspirat els vitralls a poetes, científics, escriptors...

Aprenentatge de vocabulari específic propi dels mestres de vidrieres

Materials de suport

- Imatges que representin peces de vidre i vitralls de diferents èpoques.
- Làmina gran que reproduïxi el procés de fabricació del vidre, acompanyat de fotografies.
- Un **tub** on es mostrin, percentualment, els materials necessaris per a l'elaboració de la pasta vítria: Sílex (70%), sosa i/o potassa (12%), calç (13%) i òxids de colors (5%).
- **Col·lecció de vidres:** de ciba, de manxó, placat, de colors com el groc d'argent, el blau cobalt, el blau topazi, el verd manganès..; de materials: vergues de ferro, claus, tires de plom –noves i usades- per emplomar; d'òxids: estany, cobalt..; d'eines: canya...
- **Taula de vitraller**, imitació de l'original, conservada en el Museu de la catedral de Girona.
- **Una finestra d'arc de mig punt**, simulada (50 X 60 cm), il·luminada pel darrera a fi de provocar la transparència dels

- quatre tancaments que empararem, segons el ritme de l'explicació: roba encerada, alabastre, vitrall policrom i vitrall cistercenc o monocrom .
- Mostres de les diferents tècniques de pintar el vidre amb grisalla: lavís, llevada, de picat...
- Recull de vidres de colors tallats que permetin la composició d'una escena determinada i el seu posterior pintat.
- Pasta vítria opaca.
- Joc de diapositives de diferents vidrieres i marques de vitraller.
- Fitxes preparades per al treball de camp i posterior en les diferents matèries.
- Dossier de vocabulari.